

Č 5157
✓

Етнографија Срба у Мађарској 5.
Magyarországi szerbek néprajza 5.

Уредник: **Борислав Рус**

Сзеркештő: **Русз Борислăв**

Будимпешта 2006. Budapest

Димитрије Е. Стефановић

Један спис о српској цркви у Коморану крајем XIX века*

У подунавском граду Коморану давно пре Велике сеобе развила се и столећима живела веома значајна историјска енклава Срба, којој су се временом придружиле и припадници других православних народа са Балкана, пре свега Грка.¹ Током векова низ околности је допринео духовном и културном стасању, али и економском просперитету оних појединаца који су припадали православној заједници у том месту. Такво стање се свакако и нарочито одразило на животу месне цркве, као што су се у њеним оквирима одвијали многи главни токови постојања те заједнице. На високи степен неговања духовности и црквеног живота упућују бројни плодови материјалне културе, створене у даљој или ближој прошлости, њихов квалитет и естетски домети, као што су зграда цркве, њена опрема, утвари, одежде, књиге и др. С друге стране, на то, на пример, упућује да се између Коморанаца и манастира Хиландара одржавају везе (које до данас нису довољно испитане), да се у коморанској цркви, махом на краће време, ангажују учени и истакнути духовници, често јеромонаси, као што је знаменити проповедник прве половине XVIII века Гаврило Венцловић Стефановић.

Коморанска српска православна црква посвећена Пресветој Богородици

*Текст овог рада, уз сагласност аутора, преносимо из издања: Споменница епископу шумадијском Сави, Зборник радова поводом 40. годишњице архијерејске службе др. Саве (Вуковића), епископа шумадијског, Нови Сад, 2001, стр. 291-305.

¹ Коморан (Комарно) је већи град на левој обали Дунава у Словачкој. Раније је био у саставу Угарске.

Постепено нестајање православног живља у Коморану, као и у оним градовима Подунавља где је он током XIX века живео у изолованим енклавама, проузроковало је ишчезавање много тога што је раније створено и установљено. Процеси асимилације, раселавања, смањеног наталитета, као и друге околности судбоносно су утицали на промене етничког и конфесионалног састава оних угарских градова, међу њима и Коморана, у којима је раније тај живаљ и по броју и утицају био јак или најјачи. Тим процесима је најбрже захваћен грађански сталез, који је у ранијем периоду био носилац многих важних стремљења и промена у политичком, друштвеном, културном и економском животу, али и у обликовању једног посебног вида оданости цркви.

Велике промене неминовно су се одразиле на судбину цркве у Коморану, као једне од парохија историјске Српске православне епархије будимске. У деветој деценији XIX века цркву је опслуживао јереј Владимир Ракић, као стални парох коморанско-ђурски.² Из његовог пера је подужи спис на мађарском језику, у чијем саставу има више текстова. Наслов једног од њих у српском преводу гласи: „Извештај и инвентар свете православне цркве у Коморану 1887. године”. Српски превод више делова тога текста, као и кратки садржај осталих текстова списа саопштићемо у даљем излагању.³

На основу архивске грађе може се укратко описати део животног пута свештеника Владимира Ракића. Он је рођен 1852. године у Сентандреји (у приградском насељу Збегу). Потиче из свештеничке породице. После гимназије уписао се у београдску богословију и за две године је стекао диплому. Године 1876, по завршетку богословије, зачтецио га је митрополит Михаило. Исте године се запослио као нижи службеник среског („котарског”) суда у Адоњу, где му је отац био администратор српскоправославне парохије. Две године после стицања богословске дипломе оженио се са Малвином Цетвиц (Zedwitz), рођеном у Прагу, ћерком једног пуковника. Стечајни испит за клирике положио је 1878. године у Новом Саду.

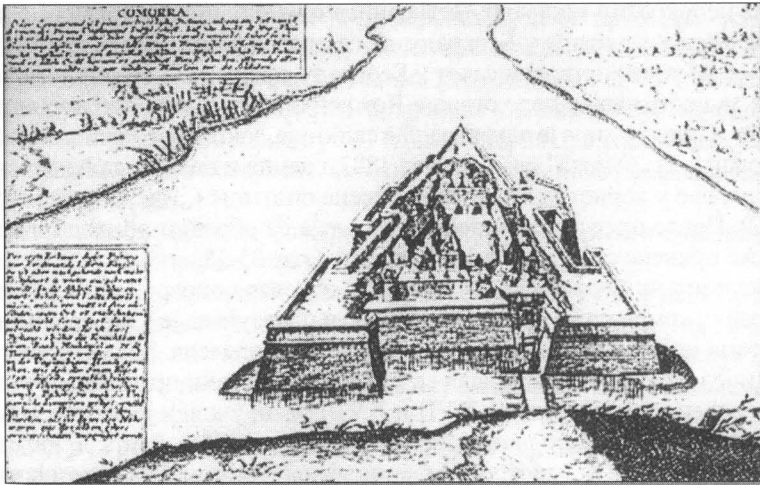
Када је расписан поновљени конкурс за коморанску парохију, која је тада имала квалификацију „шестог разреда” и већ дванаест година није била попуњена, Конзисторији Епархије будимске пријавила су се четворица кандидата, међу њима и Владимир Ракић. Међу документима за конкурс налази се и препорука среског суда у Адоњу са веома похвалним квалификацијама о његовом понашању и раду, као и о томе да он говори „мађарски, немачки, српски, словачки и илирски” (в. Изв. и лит. 3, 1880/1/бр. 63). Међу тим документима је и похвала поджупана Фејерске жупаније⁴ Владимиру Ракићу поводом његовог пожртвовања за време једне велике поплаве.

Коморанска црквена општина је на конкурс за пароха изабрала Владимира Ракића, што је, крајем 1880. године, потврдио и Митрополитско-црквени савет. Следеће године у јануару изабрани клирик рукоположен је за ђакона и одмах затим за презвитера. Изгледа да су живот коморанске црквене општине оптерећивали разни проблеми, пре свега они који су се јављали поводом постепеног нестајања

² Ђур (Губр) је значајнији град у северном Задубављу (Мађарска).

³ На фотокопије Ракићевог списа на мађарском језику (в. Изв. и лит. 4) љубазно нам је пажњу скренуо и уступио их за превођење господин Динко Давидов, дописни члан САНУ, који је својевремено предводио истраживачку групу стручњака САНУ у Коморану. На колегијалном поступку и овога пута му захваљујемо.

⁴ Фејерска жупанија (Fehér megye) простире се у источном Задубављу (Мађарска).

Коморански град, бакорез из XVI века

некада бројног и богатог српског и православног живља. Нови парох и вероучитељ тешко је налазио заједнички језик са малобројним парохијанима. Он је, судећи према његовом спису, постојано и доследно трагао за судбином онога што су преци стекли и завештали потомцима, који то нису сачували и одржали. Свештеничку службу је Ракић морао прекинути већ 1888. године. Опхрван трагичном болешћу, епилепсијом, био је суспендован. После њега у Коморану није више службовао стални српскоправославни парох, већ су коморанско-ђурску парохију опслуживали администратори.

Поред извештаја и инвентара из 1887. године (стр. 1-20), чији делимични превод саопштавамо, Ракићев спис обухвата више текстова различите садржине, али се сви они односе на цркву и парохију у Коморану. Одмах на првом листу, испред нашег преведеног састава, налази се и инвентар, боље рећи увод у инвентар за 1884. годину. По средини листа је цртеж цркве. После нашег текста следе допунска објашњења уз опис штампаног Јеванђеља из 1651. године, о којем се говори при опису олтара у инвентару из 1887. године („Допуне”, стр. 20-21). У следећем тексту саопштавају се углавном они подаци из историје коморанске цркве који су наведени и у преведеном саставу („Подаци из историје коморанске православне цркве”, стр. 21-23). Занимљив је подужи текст који је у ствари препис из новина на мађарском језику „Komáromi lapok” (Коморански листови), бр. 44 и 45. То је полемика између Ракића и извесног Коморанца Шандора Такача (Takács Sándor) о времену и околностима подизања српске православне цркве у Коморану („Полемика: Када је подигнута ’рацка’ црква?”, стр. 23-29). У следећем саставу веома се негативно говори о поступку Гаврила Витковића у вези са „узимањем на чување” и одношењем у Београд старина и драгоцености из коморанске цркве 1882. године. Поводом тога, Ракић и један адвокат су о сопственом трошку путовали у Београд да покушају повратити однесене старине. У вези са тим Црквена општина у Коморану молбом се обратила и краљу Милану Обреновићу. Конзисторија Епархије будимске запретила је да ће суспендовати пароха уколико се не врате старине у Коморан. Целом ствари се позабавио и београдски лист „Одјек”. Напис у једном његовом броју Ракић укратко препричава. У напису се, између осталог,

указује на непокретни поступак Витковићев и на одупирање Јована Бошковића, секретара Ученог друштва у Београду, да се драгоцености поврате. Поводом насталог проблема министарски савет у Београду оформио је комисију која је била задужена за испитивање целе ствари. Комисија је утврдила одговорност Јована Бошковића и предложила је одговарајуће санкције, закључује Ракић своје препричавање чланка из „Одјека” од 7. априла 1887. године и нада се да ће српска влада решити питање у корист коморанске црквене општине („Изгубљене реликвије”, стр. 29-32). После представљених текстова даје се обрачун прихода и трошкова коморанске црквене општине за 1887. годину (стр. 33-35.)

Мађарски језички израз Ракићевог списка одговара оновременом административном језику коморанске црквене општине и показује да је у тој средини асимилација према језику већине, тако рећи, сасвим спроведена. Такав степен језичке асимилације је још изразитији када се има у виду древни протокол исте црквене општине, вођен између средине XVII и XVIII века, у којем је заступљен српски народни језички израз северног екавског дијалекта (в. Изв. и лит. 5, 159-160). Сам Ракић се, међутим, са Конзисторијом дописује на српском и на истом језику води и матичне књиге.

У Ракићевом тексту „Извештај и инвентар православне цркве у Коморану 1887. године” не треба очекивати линеарно представљање стварности. Његов састав је једва поуздан историјски извор.⁵ У њему пре треба видети виђење или сведочење, одређено духовним и менталним склопом писца и мотивисано разним околностима, а не (увек) објективно навођење чињеница и података или прецизно набрајање предмета и других делова инвентара.

Извештај и инвентар Свете православне цркве у Коморану 1887. године⁶

Опис храма

Према сачуваним документима архиве коморанске православне цркве, у којој се чувају списи историјске вредности, коморанска православна црквена општина имала је од камена цркву већ и пре 1750. То је зграда која је 1511. године подигнута од материјала једне још старије цркве у тврђави и која после оправке и данас стоји. То потврђује и златни парохијски печат из 1511. године, на којем је ћиричним словима на старословенском унаоколо угравирано: „Печат свете Цркве Ваведена Богородице”.⁷

Цртеж православне цркве, која је 1511. године стајала у тврђави, може се видети испод једне старе иконе која се чува у црквеној архиви. Њу је о сопственом трошку у Бечу дао израдити блажене памјати епископ Арсеније Радивојевић, који се, да ли због родбинских или неких других нарочито срдачних односа, са пије-

⁵ На неке нетачности у тексту скреће се пажња у напоменама уз превод. Међутим, није нам била намера да све Ракићеве податке критички анализирамо.

⁶ Мађарски језик Ракићевог списка је у духу оновременог језичког изражавања у угарској администрацији, што подразумева и предуге сложене реченице. У ретким случајевима јављају се и нејасне формулације, као и испуштања делова текста. Због тога се у преводу не прати увек сегментација текста из оригинала. Текст са полукружним заградама преузима се из оригинала, али се у полукружним заградама исписују и лична имена и називи у Ракићевој транскрипцији латиницом. Преводиоачеве интервенције у преводу означене су косим заградама, а примедбе су у напоменама.

⁷ Реч је о месинганом печату на којем је око лика Богородице натпис руском редакцијом старословенског језика: + С: I: КОМОРАНСКИА: С Ц: ВОВЕДЕНИЈА: В: Х: ПР: БМ. Са две стране Богородичиног лика је година 1511, а испод МА: 17.

тетом везивао за Коморан. Учинио је то, вероватно, да би цртеж као успомену на обнављање старе цркве поделио међу члановима црквене општине.⁸

Треба напоменути да је, према подацима који се могу наћи у инвентарима из 1774. и 1790. године, та црква 1753. и 1754. године у великој мери обновљена, што значи да је малтене поново подигнута. Године 1756, на празник Ваведења пресвете Богородице, којем је и посвећена, осветио ју је некадашњи православни епископ Дионисије Новаковић.

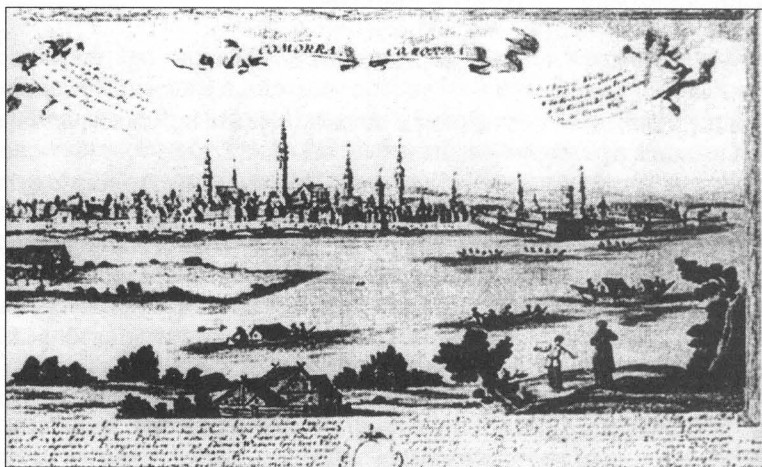
Међутим, за време великог пожара 1760. црква је изгорела и наредних година изведене су обимне оправке, које су тек 1770. године завршене.

Приликом великог пожара 17. септембра 1848. године, када је највећи део града претворен у пепео, црква је такође била захваћена пламеном. Тек године 1851. поново је оправљена, али је уместо ранијег високог звоника подигнут окрњени, чији је врх у виду купе покривен црвеним бакром и снабдеван савитљивим металним оквиром.

Ова црква је, према старим инвентарима, била украшена веома скупоценом и лепом опремом. Од најстаријих времена уживала је у повластицама које су стечене од владара. Имала је свештеника, ђакона, женски манастир, школу, богате и отмене вернике, који су као генерали, маршали, војсковође и заповедници тврђавских посада са самим кардиналом у истом реду стајали.

У променама пуних невоља, црква је и два пута од безбожних руку опљачкана, први пут 1836, а други пут 1868. Штета је у оба случајева била велика.

Храм у облику брода окренут је према истоку на најлепшем месту слободног краљевског града Коморана и подигнут од камена. Дужина основе је 28,44 метра, ширина 7,58 метара. Висина цркве код звоника је 30,33 метра. Има тринаест прозора, двоја врата у приземљу на источној и западној страни, једна улазна врата за звоник и једна за хор, као и један хор.⁹ Под је у припрати и олтару покривен правоугаоним плочама од мрамора, у женској цркви и на хору под је од дасака.

Коморан у другој половини XVII века

⁸ Реч је о представи ваведења Богородице и испод ње цркве са звоником на бакрорезној плочи коју је по поручбини епископа Арсенија Радивојевића 1761. године у Бечу израдио Захарија Орфелин.

⁹ У оригиналу није јасно нити тачно описан распоред улаза. Према фотографијама у брод цркве се улази са северне и западне стране.

Усклађени метални звуци три звона у звонику позивају православне вернике у дом Божији. Од њих је на највећем кружни натпис на мађарском језику: „У пожару од 17. септембра 1848. године, који је остао у жалосном сећању, потпуно је изгорело пет цркава и четири стотине пет кућа. Звона су се истопила.” Године 1850. поново их је излио ливац мајстор Антал Плистер (Plisztemiszter Antal) (!),¹⁰ тежина им је 1436 фунти.¹¹

На предњем делу звона изливени су рељефи ликова Константина и Јелене, између њих се види рељеф великог крста. Задњи део звона украшен је рељефом крштења Христовог.

Средње и мало звоно имају исти кружни натпис као и велико, због тога се и година и име ливца подударају.

На предњој страни (средњег звона) изливен је рељеф васкрсења Христовог, а на задњој рељеф ваведења Богородице. Тежина средњег звона је 741 фунта.

На предњем делу малог звона види се распеће Христово, а на другој страни рођење Христово. Тежина малог звона је 455 фунти.

Место производње звона је Кесег (Kőszeg) у Вашкој жупанији (Vas megye).¹²

Испод ногара звона бронзано звонце оглашава време службе.

Сећања ради треба напоменути да је, на основу историских података, покојни Арсеније Радивојевић, раније православни епископ будимски а затим славонски, кога су неки новосадски Срби и судски гонили, оболео од меланхолије и постао умоболан. Због тога је био изолован у манастиру Бездину са пензијом од двеста форинти. Касније, међутим, уз помоћ једног римокатоличког свештеника, успео је да напусти манастир, као и да се од болести поврати. Имао је намеру да се, доказавши своју невиност, супротстави пакосним клеветницима, али је од многих невоља био у тој мери исцрпљен да је 1883. године (!) у свом седишту умро, толико сиромашан да су га морали сахранити на рачун црквеног фонда.¹³ Епископа Арсенија Радивојевића за време његових страдања замењивао је епископ пакрачки Атанасије Живковић.

Опис парохијског дома

Ранији парохијски дом се са црквом и школом заједно приликом пожара који је беснео 1760. године претворио у пепео.

Садашња зграда подигнута је 1761. године. На њеном месту била је кућа у којој су живеле три старије сестре. Оне су, за време ратова са куруцима,¹⁴ из Српског Ковина на Чепелској ади избегле у Коморан. Кућу су купиле од породице Фелдвари и оставиле је у наследство православној цркви у Коморану.

Двориште парохијског дома и земљиште око њега некада су били гробље. Тамо се и данас у прах претварају драгоцене овоземаљски остаци многих великодушних отменика.

¹⁰ Ливац се заправо звао Антал Пфајстер (Pfeister Antal).

¹¹ У оригиналу није стављен завршни знак навода.

¹² Вашка жупанија се налази у западном Задунављу (Мађарска).

¹³ Епископ Арсеније Радивојевић (1720-1783) био је пакрачки дијецезан (1759-1770), будимски (1770-1774) и бачки (1774-1780).

¹⁴ Куруци су припадници устаничке војске мађарског великаша и ердељског кнеза Ференца Ракоција (Rákóczi Ferenc, 1675-1735) који се између 1703. и 1711. године борио против Хабзбуршке власти. Његове присталице су се такође звале куруцима. У тим борбама већина Срба била је на страни Хабзбуршке власти.

Између осталих, овде у гробници, при спољашњем зиду цркве, почива велики добротвор коморанског храма Павле Давидовић, царски и краљевски артиљерејски генерал и командант тврђаве у Коморану. Он је високи чин спојио са синовском приврженошћу цркви. Није се задовољио да за свог живота светој цркви, као и онима којима је у њој потребна била помоћ, чини све најбоље, већ је и својим упокојењем желео оставити добру успомену, основавши за коморанску православну цркву богату задужбину. Та задужбина била је само тиме условљена да потомци одржавају гроб добротвора. Незахвални потомци су, међутим, гроб препустили пропадању.

Биће, можда, занимљиво да се епитаф, који је због зуба времена већ једва читак, са латинског тачно преведе на мађарски и тиме овековечи; он гласи: „Овде почива рођени барон Павле Давидовић, врли ратни ритер Марије Терезије, начелни генерал артиљерије, власник једног пешадијског пука и командант града Коморана; прави ратник, који се у тешким околностима од обичног редова до највишег војног достојанства уздигао. Под величанственим владарима Маријом Терезијом, Јосифом другим, Леополдом другим и Фрањом првим верно је и јуначки служио. Надмашивши јунаштво Пруса, Турака и Француза, сломио је њихову снагу. У борбама седмогодишњег рата у Д' Алтановом (D' Altán) пуку уздигао се до чина мајора; неустрашиво се придруживши опасном походу на град Хабелшверт (Habelschwert), показао задивљујуће јунаштво и храброст. Приликом избијања турског рата, делом и саветима помагао је опсаду града Шапца, опколио га и држао под блокадом. Јуриш Синан – паше јуначки је зауставио, као што је и у опсади Београда одлично сарађивао; живео је осамдесет три године пуне сјајних ратничких врлина и богате заслугама. Преминуо је 20. фебруара 1818. године. У његову част даје овај споменик подићи захвални братанац рођени барон Козма Давидовић, раније Радишић.”...¹⁵

У олтару (или алтару)

У средини олтара стоји Царска трапеза од црвеног мрамора на четвртастом стубу, покривена црвеним плишаним покривачем који је оивичен белим материјалом, та срачица је снабдевена индитијом. На њој је дарохранилница са сребрним ковчежићем (kapszola) и сребрном кашиком за болеснике, као и убрусом за брисање, једна кутија за свето миро у кеси исплетеној од златне жице. Једно јеванђеље из 1651. године са корицама на којима су позлаћене сребрне апликације са античким минијатурама и са словенским натписом; један илитон, антиминос, убрус са губом; један ручни крст од позлаћеног сребра сала на табернаклу. На мраморној подлози четири олтарска свећњака, два са „готским ногарима”, а два са постолом од полираног метала. Једна кутија за тамјан са металном кашиком; једна богослужбена књига („службењак (!/)). Један мали требник за пригодне обреде. На горњем месту олтара у позлаћеном оквиру под стаклом представљено је полагање Господа Исуса Христа на одар. То је ручни рад од плиша из 1693. Представу је својеручно и из захвалности израдио и цркви поклонιο један монах, јерођакон Макарије.¹⁶ Изнад

¹⁵ У испуштеном наставку парох Ракић поставља питање судбине задужбина и прилога Коморанаца намењених својој цркви, односно пароху цркве током XIX века. Пажњу скреће и на отуђивање црквених некретнина и тражи од Конзисторије да судским путем реши те, по њему, незаконитости. Сматра да је актуелни капитал цркве погрешно уложен у обвезнице јер доноси мало камата.

¹⁶ Реч је о „плаштаници Великог петка“ у касновизантијском стилу (в. Изв. и лит. 6, 120).

ове представе виси олтарско кандило, позлаћена старина; испод ње је ниша са металним вратима и бравом, у њој се чувају матичне књиге од пожара. Два аналогија (налоња). Једна одежда са свим деловима који јој припадају, један стихар.

Лево од Царске трапезе је проскомидија (жртвеник), полукружни сто од црвеног мрамора на једном стубу; изнад њега; између два свећњака лепотом се истиче икона Богородице са Исусом, са свечаним крунама у украшеном оквиру. Испод позлаћене иконе види се „старославенски” запис, који у мађарском преводу гласи: „Славни и племенити Адам Пешти изволео је од свег срца поставити ову свету икону у коморанској цркви Ваведења пресвете Богородице поводом земљотреса 1763. године, на уништеном светом месту за спас своје и вољене супруге душе, из захвалности и за вечни спомен. Фебруара месеца 1770.” Стари и једва читак текст потиче од руке оновременог пароха Симеона Димитријевића.¹⁷ На жртвенику је једна дарохранилница са затвореном нишом; један позлаћени путир са филиграном; један позлаћени сребрни дискос (патена); једна звездица од „кинеског сребра”, једна сребрна кашичица за причешће, један убрус са сунђером. С леве стране проскомидије, под стаклом у дрвеном оквиру виси пропис за вршење проскомидије; овде је један стаклени бокал; два сасуда од жутог метала за грејање воде са једним послужавником; један нож за просфору, један тањир од калаја за просфоре; један базен за прање руку од камена; један сасуд од калаја за свету воду; један елиптични сточић; један сталак за књиге; једна кадионица од жутог метала; један суд за угаљ; једно олтарско звонце; један велики полирани свећњак од тврдог дрвета са сребрним горњим делом.

На десној страни олтара, преко пута проскомидије, стоји ђаконик (almárium) са двокрилним вратима сиве боје од меканог дрвета, у којем су различите утвари и богослужбене одежде. Четири свећњака са „готским ногарима”; трикирије (свећњак са три крака) од жутог метала; једна петохлебница од алпака; једно подножје; један штап за гашење и паљење свећа; два букета вештачког цвећа; три бронзана звонца и разне ситнице.

Иконостас – *преграда са сликама* одељује олтар од солеје, односно од дела цркве за верне.

Солеја, латинска реч, значи „уздигнуто место”; подразумева степеништем уздигнуто место у висини улаза кроз царске двери.

На иконостасу су троје двери, чији су називи: царске или средње, северне и јужне. На царским дверима је завеса.

Две престоне иконе иконостаса представљају Богородицу и Исуса Христа са свечаним крунама.

Кроз царске двери које воде у олтар износе се и уносе свети дарови; кроз њих непосвећеним лаицима, осим Божијих слугу и апостолских краљева – према правилу 69 трулског сабора – забрањено је улазити.

Северне и јужне двери воде у олтар. Раније, међутим, пошто су тада ђаконик и проскомидија представљали два посебна одељења, једне двери су водиле у ђаконик, а друге у проскомидију.

С десне и леве стране солеје стоје две певнице са (укупно) осам столова. Испред распећа у средини иконостаса виси олтарско кандило од алпака.

¹⁷ Израз „старословенски“ овде се односи на једну од редакција, вероватно новију руску, старословенског језика.

Испред иконостаса и између две певнице, десну и леву страну украшавају два свећњака на постољима, изливена од црвеног бакра. Ова два вредна свећњака, произведена у Македонији, веома су допадљива дела. На једној страни постоља урезан је натпис на грчком језику: „Капетан Михаило Георгијевић поклања коморанској Цркви Ваведена пресвете Богородице 15. августа 1805. године.” На њих су намештена два ручна свећњака од полираног дрвета са металним горњим делом. Испред десне певнице налази се Богородичин престо, чија је икона под посебним стаклом и у позлаћеном оквиру; око Богородичине главе је сребрни ореол; испред десне стране иконе је бочица са светим миром и миросаљком од алпака. Ова икона је старина још из времена цара Душана, коју су, наводно, ранији досељеници са собом донели. На икону су сада причвршћени: један комад од неке врсте сребрне монете, један сребрни талир, једна сребрна медаља на којој је представљено крштење Господа нашег Исуса Христа. У раније доба било је и више тога, али су после безбожне пљачке преостали само набројани предмети.

Испред икона иконостаса виси шест сребрних кандила и једно позлаћено (и стоје/два ручна!) свећњака од обојеног дрвета са горњим делом од жутог метала. Испред десне певнице је сталак са тасом за прилоге, поред њега стоје три налоња.

У мушкој цркви

Са десне стране је позлаћени архијерејски сто на постољу и са балдахиним. Преко пута такође стоји постоље са балдахиним.

У средини цркве виси један већи полијелеј.

Са десне и леве стране цркве, почев од певница, смештено је двадесет столова од тврдог дрвета. Два турска стола са по пет столова од тврдог дрвета. Изнад сваког турског стола лепрша се по један херувим (црквени барјак) од црвеног дамаста, са крстом од исполираној дршци и иконама са обе стране. На предњој страни једног барјака представљени су Света Тројица и Богородица, а другог Богородица на престолу. Поред јужног улаза на зид је наслоњен крст за сахране.

Треба напоменути да су стари намештај у мушкој цркви, изведен у дрворезу ретке уметничке вредности са дивним украсима у тврдом дрвету, откупили оновремени епитропи коморанске православне црквене општине из цркве камалдулских пустињака у Мајку (поред Тате),¹⁸ који су за време владавине цара Јосифа распуштени.

Црквене књиге које се користе у десној певници; један апостол већи; један комплет од дванаест минеја; један посни триод; један пентикостар; један псалтир; један часловац већи и један мањи; једна ирмологија средња; један типик већи; један октоих требник већи.

У женској цркви

Улаз кроз западна врата. Од мушке цркве се одваја преградом са пролазом. Са десне стране Богородичин престо са белим покривачем, на њему образ Господа Исуса Христа, изнад њега виси кандило. На левој страни подножје од меканог

¹⁸ Римокатолички ред пустињака у Мајку (Мајк) поред града Тате (Тата) у Задунављу (западна Мађарска).

дрвета за девојчице. И с десне и леве стране по један стојећи гвоздени чирак. У близини Богородичиног престола је крстионица од црвеног мрамора са поклопцем од црвеног бакра, на чијем врху је крст. На крстионици је натпис ћириличним словима: „вај свети кладенац, као и суд за освећење воде и кофу од црвеног бакра, дали су поставити покојни Јован Алексију и његова супруга за коморанску свету цркву 1794. године, из захвалности Богу и за спасење својих душа.”

У припрати

Улаз кроз западна врата. Овде је смештено постоље за гроб Господњи. На зиду висе две иконе.

У улазу за звоник је отвор са спиралним степеништем, које је требало да води у гробницу, али тамо се никада није сахрањивало јер је пролаз тако узак да се у сандук не може унети.

Хор је снабдевен дрвеним вратима, на њему је ранији крст са иконостаса као старина минулих времена.

У архиви

Хор на спрату има двострука врата. Гвоздена врата су са три браве и једним великим катанцем, а дрвена са једном бравом и мањим катанцем. У архиви слева је ормар са двокрилним вратима, а здесна, ормар са фиокама од меког дрвета. У средини на поду лежи велики гвоздени ормар са три браве. У њему се чувају следећи предмети: два јеванђеља, једно црвеним, друго плавим сомотом пресвучено, са позлаћеним оковима и минијатурама; један седмокраки свећњак са горњим делом од сребра са жигом. Једно велико viseће кандило од сребра са жигом; једно мало сребрно кандило; једна кадионица од сребра са жигом и филиграном. Један позлаћени ручни крст са филиграном. Једно од сребра изливено старинско кандило.

На десној страни у ормару са фиокама су различите црквене одежде и други старији предмети: један црни покривач од сомота са четири ресе и кићанкама од сребра за одар; једна завеса за царске двери; један бели свилени покривач за Царску трапезу; један црни свилени покривач са ружама, два ђаконска стихара са једним ораром; једна плаштаница; један јерејски и осам дечијих стихара; три црквене заставе, од којих су две од камалдулских фратора из Мајка, једна је била у власништву коморанских зубунџија из 1832. (!)¹⁹ године; шест фелона различитих боја, употребљивих или неупотребљивих; четири епитрахила; четири пара наруквица различитих боја, делимично употребљиве, делимично не; четири појаса; осам покривача за путир и дискос различитих боја; неколико платнених пешкира; на ормару шест белих viseћих кандила; три пара дрвених чекића (мажица); једна даска за клепање; један зелени ћилим од чоје; један национални барјак.

На левој страни од ормара

Ту су смештене све грчке црквене књиге које су се за време њиховог коришћења држале у левој певници; то су: књига апостол; један минеј; једна ирмологија; један

¹⁹ Црквена застава зубунџија је из 1732. године.

псалтир; један зборник;²⁰ ..., ²¹ један приручник за Ђакона; часослов и друге врсте књига и списа; две металне круне за венчање; једно нојево јаје за украс на кандилу; један већи и један мањи котао за водоосвећење.

Као допуноу треба навести да је на десној страни цркве, према башти, мањи прозор у женској цркви био после пљачке 1806. и 1868. године, због безбедности, зазидан. А два прозора (један изнад другог) на левој страни цркве, која гледају у парохијско двориште, због истих разлога снабдевена су решеткама.

Матичне књиге

Пошто је црква древна, њене матичне књиге почеле су се водити још пре неколико столећа. Најстарије су сачуване из 1740, раније су изгореле. Садашње књиге се воде од 1778. године на исти начин као и данас.

Печати

Коморанска света православна црква има три печата. Први је од злата, израђен 1511, на њему је старословенским ћириличним словима угравирано кружно: „Печат Ваведења Богородице”. У средини је Богородичин лик, са њене десне и леве стране угравирана је година „1511”, испод „17. март”.²² Други је парохијски печат са полираном дршком и доњим гравираним делом од жутог бакра, на њему је следећи натпис на српском и латинском језику: „Парохијски печат”, „Sigillum parochiale”. Трећи је такође са полираном дршком од жутог бакра, то је штамбил на мастило, на њему је кружни текст на српском и мађарском језику, који гласи: „Печат Православне парохије у Коморану”. У средини је образ Богородичин, испод година „1881”.

Треба напоменути да они предмети који су набројани у ранијим инвентарима, а нису обухваћени садашњим, делимично су се изгубили, а делимично су приликом зликовачке пљачке цркве 1836. и 1868. нестали.

Православно гробље

Дужина западне стране је 67 метара, ширина северне стране 46 метара.

У средини гробља, које се налази непосредно поред римокатоличког гробља, стоји и једна мала капела, сада у прилично запуштеном стању.

...²³

Капела је посвећена светом Константину и Јелени.

У капели се налазе следећи предмети: једна Царска трапеза од клесаног камена, ограђена; два свећњака од гвожђа; једна икона са представом распећа Господа нашег Исуса Христа.

...²⁴

²⁰ Реч је о зборнику молитава (молитвенику – „synopsis”).

²¹ Облик речи којом је једна од грчких црквених књига означена не може се идентификовати.

²² В. напомену 7.

²³ У испуштеном наставку поставља се питање о судбини суме новца која је депонована била код сиротињског уреда да се из њених камата одржавају капела на гробљу и породична гробница задужбинара.

²⁴ У испуштеном наставку се као накнадна напомена наводи да је у првој половини XIX века богати Коморанац тестаментом завештао средства за „побољшање прихода“ свештеника, као и српског и грчког појца. Та средства су избуљена. Писац истиче да насупротив томе што су народ и црква некада били богати,

Стање и прилике у црквеној општини

...²⁵

Број чланова црквене општине ове године је 31, дакле за две душе мање него прошле године. Од њих је шесторо деце који код свештеника похађају веронауку, за шта он прима припадности из заоставштине покојне Јекатерине Лепоре, предвиђене за учитеља.

Стан парохијског свештеника заузима део парохијске куће, који се састоји од парохијске канцеларије, две собе, кухиње, оставе, подрума, тавана са шупом и зеленом баштом.

Остали део стамбеног простора парохије, који се састоји од две собе, кухиње, подрума, тавана, сада је заједно са простором поред кухиње и делом баште, где је фотографска радионица, изнајмљен. Изнајмљивач је фотограф Нандор Витман (Witmann Nándor).

Парох је коморанско-ђурски православни свештеник Владимир Ракић, сада и тунор, са шест година свештеничке службе.

Појац црквене општине је Теодор Пејић, који има 35 година службе.

Претходник садашњег пароха Владимира Ракића био је Алексије Драгић. Он је био 13 година администратор коморанске цркве. 25. септембра 1868. године повукао се у манастир Крушедол, где и данас, као игуман манастира, побожно живи.

Црквена општина је његовим одласком 12 година остала без свештеника. Тако и није чудо што већина чланова црквене општине живи у мешовитим браковима. Због тога је црква била изложена опасности да, после смрти одраслих мушких чланова, сасвим изумре. У време устоличења садашњег свештеника припадници нове генерације, тако рећи без изузетка, васпитани су у иноверном духу.

Уз труд и значајне материјалне жртве пароху је успело да ангажује посредовање политичких власти и од ненадлежно покрштених 7 чланова поврати у свету православну цркву, да три верника преведе у православну веру и да предузме мере да деца уредно похађају обавезну верску наставу у парохијском дому.

Крајње је време да већ сада започну неодложни радови (на обнови цркве) и тиме да се она спасе од коначног пропадања.

У свето име Божије и у нади да ће ближа будућност донети испуњење наше побожне жеље, закључујемо годишњи инвентар и желимо да наши потомци у ружичастијим бојама представе околности и унутрашњи живот православне цркве у Коморану.

У коморанској православној парохији 28. фебруара 1887. године.

Представник Коморанске црквене општине: Владимир Ракић, парох, овогodiшњи тунор Коморанске православне цркве.

данас, у време писања инвентара, црква је јако запуштена и црквена општина није у материјалном стању да је поправи. У следећем заглављу се исказује материјално стање и пословање црквене општине крајем 1886. године.

²⁵ На почетку одељка представља се лоше материјално стање црквене општине, зато ни свештеник, ни појац, ни црквењак нису на одговарајући начин опскрбљени. Материјалном пропадању црквене општине допринели су и они који су раније дозволили да се имовина цркве увелико мањи.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Матична књига крштених цркве Силаска св. Духа (Збешке), година 1831-1860, Сентандреја, Архив Српске православне епархије будимске, Сентандреја.
2. Матична књига умрлих Ваведења пресвете Богородице, година 1861-1895, Коморан, Архив Српске православне епархије будимске, Сентандреја.
3. Архив Српске православне епархије будимске, Сентандреја, Фонд Епархије, Одељење Конзисторије К: кутија за 1880/1, бр. 63; кутија за 1881, бр. 8; кутија за 1888, бр. 13, 128, 159, 196.
4. *Рукописни текстови свештеника Владимира Ракића о православној цркви у Коморану на мађарском језику из девете деценије 19. века*, Архива Црквене општине у Коморану (сада Oblastne rodunajske múzeum, Komarno), Словачка, Мађарски корпус, б.б.
5. П Ивић, *Српски народ и његов језик*, друго издање, Београд 1986.
6. Д. Давидов, *Споменици Будимске епархије*, Београд 1990, 105-125; посебно: *Срби у Коморану у XVI и XVII веку*, 322-327.
7. *Православна црква у Коморану*, (проспект на четири језика), Коморан 1995.
8. Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд 1996.

Rezümé

Stefanović, Dimitrije

A komáromi szerb templom leírása a XIX. század végéről

Komáromban (Komarno, Komoran) már a *Velika seoba* (a szerbek nagy kivándorlása, 1690) előtti századokban is jelentős szerb enkláve élt, akik a Balkánról érkezett más ortodox népességgel alkottak egyházi közösséget. A XVIII. században még élénk egyházi és szerb kulturális életről tudunk, az Athosz-hegyi Hilandar kolostorral is kapcsolatot tartottak.

A XIX. század során a szerb lakosság száma jelentősen lecsökken. A század közepén 12 évig papjuk sincs. Az eltűnés oka elvándorlás, a születések csökkenése, asszimiláció. 1880-1887 között *Vladimir Rakić* személyében ismét állandó parókusa van Komáromnak, aki egyben a győri szerb közösség lelkésze is. *V. Rakić* 1882-1887 között az egyház vagyónáról részletes leltárt és feljegyzést készít magyar nyelven. A részletekről időnként a *Komáromi Lapok* című újság is tudósít. A feljegyzésekben elítélően ír arról, hogy az időközben „megőrzésre” Belgrádba vitt értékes szerb műkincseket nem kívánják visszaadni. Visszautasításukat a Budai Szerb Püspökség is sürgeti. *V. Rakić* egy ügyvéd kíséretében személyesen is elmegy Belgrádba és kérvényt nyújt be *Miloš Obrenović* szerb királynak is. Belgrádban e célból miniszteri bizottságot hoznak létre. A döntésről (esetleges visszaszolgáltatásról) már nincs tudomásunk, mivel *V. Rakić* a leltárt 1887-ben befejezte és ez év februárjában súlyos balesete és betegsége miatt működése is megszűnt. Későbbiekben Komáromnak önálló ortodox lelkésze már nincs.

A leltár és feljegyzések tartalma:

1. *A templom részletes leírása*: 1511-ben épült, 1760-ban és 1848-ban leégett, majd újjáépítették. 1838-ban és 1868-ban kirabolták, stb.
2. *Parókia*: 1760-ban szintén leégett, körülötte temető van...
3. *Oltár és ikonosztáz* leírása. (Az ikonosztáz és kegytárgyak alakja, készítői...)
4. *A templom férfi részlege* (Bejárat a déli oldalon, asztalok, padok, székek, ikonok, gyertyatartók...)
5. *A templom női részlege*. (Bejárat nyugat felől, keresztek, füstölők, ikonok, gyertyaégető...)
6. *Belépő* (Priprata). Harang, kereszt, emléktábla...
7. *Régiségtár, archívum*: misekönyvek, bibliák, kántorkönyvek, oltárterítők a szekrényekben, stb.
8. *Anyakönyvek*. (A legrégebb 1740-ből való, mivel a korábbiak a tűzvészben elvesztek.)
9. *Pecsétek*.
10. *Temető*, a neves halottak felsorolásával...
11. *Az egyházközség szervezetének és híveinek jellemzése*.

Eperjessy Ernő

Summary
Stefanović, E. Dimitrije

A description of the Serbian Orthodox temple in Komárom from the end of the 19th century

In Komárom (Komarno, Komoran) there lived a great conclave of Serbians even centuries before the „Velika Seoba” (The Great Migration of Serbians, 1690), who formed an Orthodox parish with the formerly here settled Balkanian residents. There are reports of intense religious and Serbian cultural activities from the 18th century, the parish of Komárom had connections to even the Hilandar cloister on Athos mountain.

During the 19th century the Serbian population in the town decreased. For 12 years there was no priest in the temple around the middle of the century. The reasons for this depopulation were resettling, a fall in the number of births and assimilation. Between 1880 and 1887 the temple has a priest again, Vladimir Rakić, who was also the priest of the Serbian community in Győr. He made a detailed inventory and description in Hungarian of the wealth of the Church between 1882 and 1887. Parts of this description were published in the magazine „Komáromi Lapok”. Vladimir Rakić mentioned with distaste in this description, that some valuable Serbian artifacts formerly taken to Belgrád (Beograd) would not be returned. Although the return of these artifacts was urged by the Serbian Orthodox Bishopric of Buda. He even visited Belgrád together with a lawyer, and he filed a petition to the Serbian King, Miloš Obrenović for this cause. A board of Ministry had been formed to examine this petition. We have no data of the decision (and of the possible return), as Vladimir Rakić finished the inventory in 1887, and the same year his activities as priest were ended due to his tragic accident in February and the following disease. After that there were no other Orthodox priest in Komárom.

The contents of the inventory and descriptions:

1. The detailed description of the temple: it was built in 1511, it burned down and was rebuilt in 1760 and again in 1848, it was robbed in 1838 and in 1868, etc.
2. The rectory: Also burned down in 1760, it has a cemetery around it...
3. The description of the altar and the iconostase. (The form and the maker of the iconostase and each artifact...)
4. The male side of the temple (Entrance in the South side of the temple, tables, benches, chairs, icons, candlesticks...)
5. The female side of the temple (Entrance from West, crosses, smoke-smitters, icons, candlesticks...)
6. Vestibule („Priprata”). Bell, cross, memorial tablet...
7. The store of artifacts and archives: books of Prayers, Bibles, books of Songs, veil of the altar in the cabinet, etc.
8. The register of births. (The oldest is from 1740, as the former ones were ruined in the fire.)
9. Seals.
10. Cemetery, the list of famous buried people...
11. The overview of the structure and the believers of the parish.

Eperjessy Ernő